

III. МИСТЕЦЬКІ СТУДІЇ

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ХХІ ст.: МІЖ РОЗВИТКОМ І ГЕРОСТРАТІЄЮ

УДК 7.01:008«20»

Ростислав ШМАГАЛО,
доктор мистецтвознавства, професор,
декан факультету ІТМ ЛНАМ,
м. Львів, Україна

***Анотація.** Стаття висвітлює нові проекти, метою яких є пошук шляхів поєднання художньої культури і освіти. Життєвість проекту «художня культура» на українському ґрунті залежатиме від якості кваліфікованих вчителів і викладачів, сформованих на складових фахово-художньої, естетичної та педагогічної підготовки. Ставиться проблема формування якісно нового освітнього напрямку.*

***Ключові слова:** художня культура, синхронізація, перспективні моделі, ціннісні орієнтири.*

Нині спостерігаємо постійне прагнення світової та української спільноти до розширення, перебудови і вдосконалення мистецької освіти та системи виховання засобами художньої культури. Цей мистецько-освітній рух має давню й багату історію. Нове розуміння завдань європейської школи було задеклароване видатними педагогами ще у ХІХ ст., коли мистецтво як виразник творчих сил людини було покликане стати основою всієї освіти. Водночас теперішні освітні системи окремих навчальних закладів порівнюють з тюрмами, закритими для бачення себе в розвитку нової соціокультурної сфери. Ми живемо в час «нових гравців» і конкуренції, коли немає монополії школи на мистецьку освіту. Неформальне навчання мистецтву дедалі частіше виявляється конкурентоздатнішим. Архаїчні форми навчання в школах та ВНЗ стають невідповідними до нових культурних викликів, зацікавлення якими спонукає молодь шукати глибших знань. Головна дія в цій ситуації полягає у відході від традиційної системи розділення на предмети та у спрямуванні навчального процесу в

міждисциплінарну сферу. Тому найважливішою проблемою залишається питання не що, а як ми вчимо, рухаючись у напрямку від вузького погляду на різні види мистецтва до міждисциплінарності та інновацій, які поглиблюють поняття мистецької освіти. Навчання на основі методів зі сфери мистецтва, навпаки, відкриває нові обрії досвіду та розвитку загальної освіти. Передові мистецькі інститути Європи розробляють нові проекти в цьому напрямку. Серед інших – проект «Культурні дослідники», що спирається на естетичну науку та має на меті пошук шляхів поєднання мистецтва й повсякденного життя. Головною загальноосвітньою тенденцією сучасності, на відміну від повоєнного часу (після Другої світової війни), є в Європі дослідницька тенденція, що допомагає проникати крізь традиційні інституційні кордони. Соціокультурні дослідження української ситуації більш ніж промовисто свідчать про необхідність дій в означеному напрямку. Адже станом на 2005 р. Україна імпортувала культурних продуктів на суму 662 млн. доларів, а експортувала лише на 3 млн. доларів. Для порівняння: у 2003 р. доходи культурного сектора Євросоюзу становили 654 мільярди євро; річні прибутки культурної індустрії США становлять 535 мільярдів доларів. Європейська комісія з питань культури в глобалізованому світі ставить ключовими вимогами культурну компетентність і здібності до творчого самовиразу. Іншими словами, це усвідомлення того, що робить творця успішним у складному світі, який швидко змінюється: творчі навички, помножені на здатність до самоменеджменту, підприємництва, навчання від різних культур та співробітництва.

Очевидною є необхідність організованої системи міждисциплінарних зв'язків, комплексної методики та спільної системи координат для розвитку всіх ступенів освіти у галузі художньої культури та мистецтва. Педагогіка художньої культури та мистецтва як новий напрям гуманітарних знань повинна виробити власні принципи вишколу й оригінальні концепції створення допоміжної літератури. В українському контексті сучасний етап вироблення нових методів художнього виховання реалізується у науковій розробці навчальних програм художньо-естетичного циклу для загальноосвітньої школи.

Згідно з концепцією Державного стандарту загальної середньої освіти, сучасна освітня модель, що реалізується Міністерством освіти і науки України, передбачає викладання дисциплін так

званого культуротворчого циклу у більш, ніж 20000 шкіл різних типів. З метою якісного і кількісного забезпечення завдань і змісту циклу програм з мистецтва, художньої культури, етики та естетики необхідно створити високопрофесійну навчально-наукову базу підготовки вчителів. Для вивчення предмета «Художня культура» в загальноосвітніх школах спочатку було відведено 490 годин, у профільних школах – 700 годин. На жаль, нині кількість цих годин суттєво зменшено. Життєвість всеукраїнського проекту «Художня культура» у прямій пропорції залежатиме від якості кваліфікованих учителів, що забезпечуватимуть вивчення інваріантних предметів циклу в школах, реалізацію мас-медійних мистецько-освітніх програм, навчальних культурологічних проєктів тощо.

Відповідно до розробленої Академією педагогічних наук (АПН) України «Національної доктрини розвитку освіти України XXI століття», парадигма мистецької освіти в середній школі зорієнтована на естетичне виховання, об'єднавчий розвиток культурного та інтелектуального складників особистості. Логічно, що освітні складники художньої культури набувають статусу «альфи і омеги», головних місіонерів і гарантів під час здійснення означених завдань культурної політики. Образно кажучи, «альфою» у цьому контексті виступають дошкільне естетичне виховання і мистецька освіта на рівні середньоосвітніх закладів. «Омегою» і головною рушійною силою реалізації задекларованих реформ, на наше переконання, мали б виступити національні академії мистецтв поряд із вищими навчальними закладами педагогічного спрямування.

В ідеологіях як мистецької, так і педагогічної освіти впродовж другої половини ХХ ст. сформувався стійкий стереотип, що педагогів від мистецтва та художньої культури для середньої освіти мають готувати у ВНЗ педагогічного профілю. Своєю чергою, фахівців академій мистецтв часто охоплює амбітна місія «посвячених» у «вищі» завдання мистецтва і таємниці творчості, завдання, що не повинні опускатися до проблем шкільних рівнів мистецької освіти. Третім гальмівним чинником структурних змін є стереотип ототожнення кількості спеціальностей і напрямків підготовки в академіях мистецтв з історично сформованими галузями і видами образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва та

дизайну. Ці стереотипи формувалися впродовж багатьох століть розвитку мистецької освіти. Про інноваційні напрями підготовки, які відповідають запитам культурної політики доби постмодернізму, говориться мало через об'єктивну інертність «класичної» академічної системи навчання за нинішнього пострадянського часу.

Для того, щоб об'єктивно оцінити організаційні форми та можливості підготовки педагогів у сфері художньої культури в сучасній Україні, треба проаналізувати висновки насамперед провідних спеціалістів педагогічної науки. Адже саме вони реально показують можливості і внесок педагогічних навчальних закладів у розвиток системи формування вчителів з художньої та естетичної культури. Про невідповідність усталеної системи підготовки заявляють на всіх рівнях і провідні фахівці АПН України і провідні вчителі-педагоги. Загалом стан впровадження різноманітних освітніх технологій у практику мистецької освіти визнається як незадовільний [2, с. 6; 4, с. 11].

Отже, питання поставлені, проблеми визначені, але хто і як має їх розв'язувати? Який вихід із ситуації, що склалася? Перед тим, як його окреслити, треба докладніше проаналізувати зміст і завдання програм з художньої культури, що введені відповідно до Державного стандарту з 2009 року у школах як загальнообов'язкові. Розробка навчальних програм «Художня культура» здійснювалася як для загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного напрямку, так і для суспільно-гуманітарного, філологічного, природничо-математичного напрямів. Мета вивчення художньої культури в школі полягає в особистісному художньо-естетичному розвитку учнів, формуванні світогляду у сфері художньої культури, вихованні потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні у процесі опанування цінностями української та світової культурно-мистецької спадщини.

Для нової шкільної програми характерною є багатовимірність художньо-естетичних завдань та їх розв'язання у пластично-образному аспекті. Кожен семестровий розділ має тематичні блоки, які послідовно вирішують теоретичні і практичні художньо-пластичні та психологічні завдання образотворчості. Це, зокрема, такі блоки тем, як «Художній образ», «Види і жанри мистецтва», «Загадки стародавнього мистецтва», «Палітра художніх напрямів

і стилів», «Мистецтво в культурі сучасності» (5-8 класи). Програма з художньої культури 9-11 класів охоплює естетику, світову та українську художню культуру [16; 5, с. 14-17].

Важливо, що концептуальні засади і структура програм, їхні мета, завдання та зміст загалом наближаються (у скороченому обсязі) до змісту підготовки студентів-мистецтвознавців, культурологів та менеджерів мистецтва Львівської національної академії мистецтв (ЛНАМ). Таким чином, адаптація академічного проекту «художня культура» щодо потреб рівня загальноосвітніх закладів не вимагала значних інтелектуальних та методологічних зусиль. Звісно, що формування академічних навчальних курсів на принципах цілісності, наступності, системності охоплює ширше коло професійних компетенцій майбутніх педагогів художньої культури, аніж коло завдань середньої освіти. Потенціал спеціальності включає в себе потреби у фахівцях спеціалізованих художніх шкіл, коледжів, художньо-професійних училищ та ВНЗ з урахуванням вікових особливостей формування художньої культури особистості. Кваліфікацію педагога зі сфери художньої культури потрібно сформулювати, чітко розрізняючи два головні складники: фахово-художню підготовку та підготовку педагогічну, інтегровану в мистецьку специфіку. Не викликає сумнівів, що перший складник такої підготовки у стінах ЛНАМ та інших ВНЗ мистецького спрямування має належний ґрунт.

Проект допомагає зняти штучну опозицію між розвитком двох галузей, викристалізувати продуктивну методикку багаторівневої поліхудожньої освіти. Синхронізація між складниками професійного мистецтва, мистецтва педагогіки і знань зі сфери художньої культури формує якісно новий освітній напрям. Це об'єктивно правильний шлях для заповнення величезного вакууму, що утворився в освітньому професійному просторі. Про те, коли і як відбувся розрив між академіями мистецтв та педагогікою, красномовно свідчить історія мистецької освіти. Нагадаємо, що статус «педагога-митця» отримували не всі навіть найталановитіші професійні художники. Вони попередньо мали пройти відповідну підготовку.

На користь створення нових перспективних моделей мистецької педагогіки можна додати цілу низку аргументів з української історії. Тепер мало кому відомо, що з 1924 р. в Київському художньому інституті було створено мистецько-педагогічний фа-

культет та Всеукраїнський методологічний семінар для вчителів образотворчого мистецтва різних освітніх рівнів. Академік Федір Шміт рекомендував створити аналогічні факультети у всіх мистецьких інститутах (Київ, Харків, Одеса). Впровадження здійснювалося з метою забезпечити внутрішній зв'язок між митцями різних спеціальностей для підготовки педагогів-художників-енциклопедистів. Така співпраця різних галузей і рівнів мистецького вишколу в Україні була синхронною з ідеями синкретизму в тогочасному мистецтві Західної Європи, зокрема з програмою Веймарського Баугаузу (1919).

Львівська національна академія мистецтв наблизилась до професійного середовища коледжів, середньої освіти, дитячих художніх шкіл та малих академій мистецтв. З цих «малих» навчальних закладів з дитинства виростає і майбутнє професійне мистецтво, і рівень національної культури загалом. Однак ще існують певні стереотипи і сумніви щодо доцільності художньої культури як рівноцінного складника підготовки в синтезі із напрямками мистецтва і культури в Академії мистецтв. Зокрема, у ЛНАМ процес формування інноваційних спеціалізацій призупинено. Утім, адекватно наповнені професіоналізмом ланки такого синтезу створили б сприятливий ґрунт для теорії і практики художньої культури. Що дасть поява фахівців нового типу? Застосувати свій досвід і підготовку на всіх рівнях, починаючи від дошкільного мистецького виховання, навчання художньої культури у школах, коледжах і академіях мистецтв. Такі фахівці отримають цілісне бачення специфіки впливу культури і мистецтва на людину будь-якого віку, розуміння того, як мистецтво послідовно творить світ людини.

Надзавданням мистецької освіти має стати об'єднання всіх сил і рівнів у єдиний досвід, причому з чітким розумінням того, що синтез у мистецтві не є сплавом. Моделювання такої мистецько-педагогічної цілісності, координування рівнів, міжгалузевих зв'язків може бути ефективним за умови збереження автономії систем і водночас вільного структурування нових напрямків та рівнів. Базовими для методології інтеграції мають залишатися фундаментальні принципи: професійне мистецтво і педагогіка, їхні ціннісні орієнтири, творчі і методичні підходи.

Запропонована факультетом історії та теорії мистецтва ЛНАМ програма для спеціалізації «художня культура» освітньо-кваліфі-

каційного рівня «Бакалавр» розрахована на студентів – випускників середніх шкіл, на перекваліфікацію тих, хто вже здобув вищу освіту за напрямками підготовки «Педагогіка», «Мистецтво», «Культура» та інших. Навчально-науковий комплекс факультету історії і теорії мистецтв у співпраці із спеціалізованими кафедрами (наприклад, академічного живопису та рисунку) міг би реалізувати цю нову стратегію розвитку.

Художньо-педагогічна інтеграція суттєво збагатиться, якщо до неї долучити досягнення інноваційної та експериментальної мистецької педагогіки ХХ ст. Адже сучасний дискурс у царині теорії мистецтва все частіше будується на нових методах, без чітко визначених моделей чи ідеологічних ліній. Усталені методологічні принципи піддаються трансформаціям. Цільова аудиторія, якій адресовані ці пропозиції, як жодна інша, розуміє потребу створення національної бібліотеки спеціальної літератури з теорії і практики художньо-культурної сфери. Тут не може бути єдиного погляду на вирішення означених завдань.

Утім, необхідні колективні та невідкладні фахові дії в одному напрямку. Адже відсутність якісних підручників ставить у важкі умови процес реалізації виховних завдань курсу «Художня культура». У нас з'явилося надто багато методичної літератури про те, що і як треба вчити і як моделювати підручники, і надто мало, власне, останніх. На відміну від багатьох європейських країн, система організації мистецької освіти в Україні дає змогу дотримуватися єдиних критеріїв якості, оскільки вимоги навчальних планів та програм забезпечують цілісний підхід до фахової підготовки педагогів художньої культури. Щодо критеріїв оцінки підручників та посібників, які рекомендуються до друку чи вже вийшли у світ, то найкращим «фільтром» та суддею стане сама педагогічна практика, але надто дорогою ціною може обернутися для суспільства неякісна література, що покликана навчати чи допомагати сприйняттю тонких матерій культури та мистецтва.

Теоретико-методичні знахідки в галузі викладання дисциплін художньо-естетичного циклу дуже часто послуговуються «високими» абстрактними положеннями, але відривають навчальний процес від творчої практики та досвіду безпосереднього естетичного сприймання мистецтва. Підручники та програми не завжди сприяють залученню учнів до відтворення національних ознак мистецтва у власній творчій діяльності. Простежуються та-

кож негармонійні диспропорції між подачею знань з теорії та історії окремих видів та жанрів мистецтва, між прищепленням критично-оцінювального досвіду та власне творчої діяльності. Очевидно, що деякі підручники, нехтуючи посиланнями на захопливий для молоді світ сучасної вільної творчості, безнадійно відстають від нашого часу. Становлення нової системи предметів художньо-естетичного циклу вимагає подолання стійких кліше шляхом інноваційних методик.

Підручники і посібники повинні стимулювати в учнів прагнення розуміти й емоційно відчувати твори сучасного та історичного мистецтва, з наголосом на естетичний зв'язок з тією культурою, що їх породила. Як пробудити і підтримувати зацікавлення творчістю? Нині у світі діє велика кількість мистецько-культурно-освітніх програм, які охоплюють традиційні види творчої діяльності поруч із застосуванням нових цифрових технологій, відеокліпів, презентацій у Power Point, Photoshop, фототекстур на тканині, маніпуляцій з фотоколажами та найрізноманітнішими колекціями. Всі ці методи застосовуються під знаком безпосередньої уваги до інтересів самої молоді. Експерименти із найновішими технічними засобами породжують сильний емоційний заряд для творення цілком нових візуальних об'єктів, музично-слухових чи сценографічних образів. Ідея таких експериментів покликана провокувати естетичне бунтарство, використовувати як особисті, так і колективні форми творчості, співпрацю над одним твором, розширювати сферу творчих навиків, увиразнювати творчу мову. Таким чином, уже в початковій школі стимулюються дискусії про естетичні смаки. Уявімо собі, що подібні творчі та методичні підходи будуть використовувати у моделюванні підручників. Однозначно, що початкова та загалом багаторівнева мистецька освіта від цього не збідніє.

Серед найпоширеніших недоліків сучасних підручників спостерігаємо сумнівну цінність ілюстративного матеріалу з погляду методики (спотворення колориту репродукцій, відсутність естетичної логіки у відборі зразків творів та імен митців, безсистемність викладу текстів, термінологічна неузгодженість, надмірна абстрагованість). Нормативність подачі тексту, творчих завдань та критеріїв оцінювання підручників з художньої культури аж ніяк не може уподібнюватися до підручників з точних наук (математики чи хімії), адже шляхи творчості непередбачувані. Тому до-

речно згадати поета-класика, який зазначав, що для художника немає скutih норм, він норма сам, він сам у своєму стилі!

Уроки художньої культури у ХХІ столітті можуть стати тим новим дискурсивним полем, яке сприймає найновіше світове мистецтво і таке ж найновіше мистецтво може породити. Глобалізаційних віянь часу при цьому не уникнути, але у нас, за висловом Леся Курбаса, має бути достатньо культури, щоб не розмінюватися на моду. Адже що більше екзотичних страв куштуєш, то більше любиш рідні вареники. Лише сильна національна традиція допоможе прищепити свідомий імунітет від всеїдності лавини медіапродукції і «кітч», виробити потребу спілкуватися зі справжнім мистецтвом та сформувавши естетичні смаки. Теоретичну основу для подальших дій подає зокрема навчально-методичний посібник «Мистецька освіта й мистецтво в культуротворчому процесі України ХХ-ХХІ століть (2013)» [12]. У ньому розкривається зміст професійної підготовки майбутніх педагогів художньої культури і мистецтва, проаналізовано вплив мистецької практики, естетики, арт-менеджменту і художньої критики на сучасний мистецько-освітній процес. Посібник містить відеододаток з презентаціями цінного досвіду кращих вчителів України з художньо-естетичного циклу предметів.

У ХХІ столітті, яке навіть парламентарі-політики провідних країн називають «століттям творчості», є надто багато засобів для технічного клонування підручників, їхнього конструювання за наперед визначеною методичною схемою. Створити у цій ситуації високоякісний і оригінальний підручник – символ свого часу та своєї культури – означатиме здійснити свій подвиг. Таким чином, через нові спеціалізації у навчанні стане можливим призупинити навалу згубної масової культури в суспільстві. Згідно соціологічних досліджень, масова культура у світі складає 80%, решта 20% припадає на елітарну і традиційну культури. Філософ Д. Ортега попереджав, що коли засилля масової культури випереджатиме елітарну і автентичну народну культуру, то людство неодмінно докотиться до зворотного прогресові стану варварства. Запобігти цьому можуть професіонали від мистецтва і освіти.

Сьогодні очевидно, що повноцінний розвиток держави можливий лише у власній культурно-освітній площині цієї держави. А головним чинником розбудови національного культурного поля виступають мистецтво та освіта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2004. – 1440 с.
2. *Гнатишин І. Л.* Професійна підготовка фахівців художньої культури у ВНЗ: авт. дис-ції канд. пед. наук 13.00.04. / І. Гнатишин. – Вінниця, 2012. – 20 с.
3. Державний стандарт загальної середньої освіти. Художня культура (Проект) // Мистецтво та освіта. – 1997. – № 3. – С. 2-10.
4. Державний стандарт початкової освіти. Мистецтво (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_147.doc.
5. *Журавський В. С.* Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
6. *Коновець С. В.* Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва: монографія / С. В. Коновець. – Рівне: Волинські обереги, 2009. – 384 с.
7. *Коновець С.* Підготовка вчителя образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. / С. Коновець. – Рівне, 2002. – 76 с.
8. *Корнілова О. В.* Художньо-естетична освіта – кожному учневі / О. В. Корнілова // Коментар до Інформаційного збірника Міністерства освіти і науки України. – 2009. – № 9. – С. 11-19.
9. *Масол Л. М.* Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л. М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
10. Матеріали Всеукраїнської конференції художньої освіти (26 червня – 1 липня 1926). – Харків: Держ. вид. України, 1927. – 84 с.
11. *Мельничук С.* Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх вчителів (історико-педагогічний аспект) / С. Мельничук. – Кіровоград, 2006. – 248 с.
12. Мистецька освіта й мистецтво в культуротворчому процесі України ХХ – поч. ХХІ століть: навч.-метод. посібн. / Р. Шмагало, Г. Покотило, П. Ляшкевич, І. Гнатишин, Т. Бей; за заг. Ред. Р. Шмагала. – Львів: ЛНАМ; Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 288 с.: іл., дод. + DVD.
13. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc.
14. *Федун С. І.* Художня культура. 9 клас: Книжка для вчителя / С. І. Федун, О. В. Чорний. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 216 с.
15. *Федун С. І.* Художня культура. 9 клас: Робочий зошит / С. І. Федун, О. В. Чорний. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 88 с.
16. *Філіпчук Г. Г.* Культурологічна основа сучасної освіти / Г. Г. Філіпчук // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Спецвипуск. – 2007. – № 4. – С. 25-34.
17. Художньо-естетичний цикл. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи / Відп. за вип. О. В. Корнілова. – К.: Ірпінь, 2005. – 233 с.
18. *Шмагало Р. Т.* Спеціальність «Педагогіка художньої культури» у Львівській національній академії мистецтв як елемент культурної політи-

ки / Р. Т. Шмагало // Вісник ЛНАМ. – Вип. 19. – Львів: ЛНАМ, 2008. – 462 с.: іл. – С. 25-35.

19. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції/ Р. Т. Шмагало. – Львів: Українські технології, 2005. – 528 с.: 742 іл.

**ART CUKTURE OF THE 21t CENTURY:
BETWEEN DEVELOPMENT AND HEROSTRATISM**

Rostyslav SHMAHALO,

Ph. D. (art history), professor,

*Dean of the faculty of History and Theory of Art, Lviv National Academy of Art,
Lviv, Ukraine*

Annotation. *The article is devoted to the new projects which aim to seek the ways of combining art culture and education. The succese of the project «art culture» on the Ukrainian groud will depend from the quality of teachers and lecturers, brought up on apECIAL art, aesthetic and pedagogic training. A problem of the forming of the new quality educational trend.*

Key words: *culture, synchronization, prospective models, priority values.*